

Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь

Установа адукацыі
«Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт
імя Максіма Танка»

АКТУАЛЬНЫЯ ПЫТАННІ СУЧАСНАЙ НАВУКІ

Зборнік навуковых прац

Мінск
БДПУ
2017

УДК 001–021.121
ББК 72
А437

Друкуецца па рашэнні рэдакцыйна-выдавецкага савета БДПУ

Рэдкалегія:

доктар педагогічных навук, прафесар *Г. В. Торхава* (адк. рэд.);
доктар фізіка-матэматычных навук, прафесар *В. Р. Собаль*;
доктар філалагічных навук, прафесар *В. Д. Старычонок*;
доктар псіхалагічных навук, прафесар *А. П. Лабанаў*

Актуальныя пытанні сучаснай навукі : зб. навук. прац / рэдкал.
А437 Г. В. Торхава (адк. рэд.) [і інш.]. – Мінск : БДПУ, 2017. – 212 с.
ISBN 978-985-541-400-2.

У зборніку змешчаны навуковыя артыкулы, прысвечаныя даследаванням у галіне грамадскіх навук, педагогікі, псіхалогіі, філалогіі, прыродазнаўства.

Адрасуецца навукоўцам, выкладчыкам ВНУ, усім, хто цікавіцца надзённымі пытаннямі сучаснай навукі.

УДК 001–021.121
ББК 72

ISBN 978-985-541-400-2

© Афармленне. БДПУ, 2017

УДК 930“192/193”:67(47)“17/18”

**НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ИНДУСТРИАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ РОССИЙСКОЙ
ИМПЕРИИ В XVIII – ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ XIX СТ. В СОВЕТСКОЙ
ИСТОРИОГРАФИИ 1920–1930-Х ГГ.**

П. А. Мацюш

У артыкуле разгледжаны асобныя аспекты індустрыяльнага развіцця Расійскай імперыі ў XVIII – першай палове XIX ст. у працах савецкіх гісторыкаў; вызначана праблемнае кола пытанняў і спробы іх вырашэння ў савецкай гістарыяграфіі на пачатковым этапе яе станаўлення.

**SOME ASPECTS OF INDUSTRIAL DEVELOPMENT OF THE RUSSIAN
EMPIRE IN XVIII – FIRST HALF OF XIX CENTURY IN SOVIET
HISTORIOGRAPHY OF 1920–1930S.**

P. Matsiush

The article deals with some aspects of industrial development of the Russian Empire in XVIII – first half of XIX century in the works of Soviet historians; identified problematic range of issues and attempt to resolve them in the Soviet historiography in the initial stage of its formation.

У першыя гады існавання Савецкай дзяржавы ў гістарычнай навуцы развіваліся два паралельныя працэсы. З аднаго боку, закладваліся арганізацыйныя асновы марксісцкай гістарыяграфіі, пачыналася падрыхтоўка новага пакалення даследчыкаў у савецкіх навучальных і навуковых установах, з другога – працягвала існаваць гістарычная навука, прадстаўленая навукоўцамі «старой школы», якія атрымалі адукацыю да 1917 г.

Працы У. І. Леніна, прысвечаныя аналізу індустрыяльнай эвалюцыі эканомікі Расіі, шмат у чым вызначылі асноўныя кірункі вывучэння праблем генезісу капіталізму ў савецкай гістарыяграфіі.

Станаўленне савецкай гістарыяграфіі было непасрэдна звязана з вырашэннем праблемы агульнага і асаблівага ў капіталістычнай эвалюцыі Расійскай імперыі. Дыскусіі, якія ўзніклі на працягу доўгіх гадоў, былі выкліканы спробай звязаць агульныя заканамернасці развіцця з асаблівасцямі капіталістычнай эвалюцыі Расіі. Даследаванне пытанняў эканамічнай гісторыі спалучала вывучэнне праблем індустрыяльнага развіцця ў непарыўнай сувязі з аграрнымі праблемамі.

У манаграфіі «Развіццё капіталізму ў Расіі» У. І. Ленін даў характарыстыку трох асноўных стадый развіцця капіталізму ў рускай прамысловасці: простае капіталістычнае кааперацыі, капіталістычнае мануфактуры і фабрыкі, але разгляд гісторыі прамысловасці ён пачынае з простае таварнай вытворчасці, асноўная тэндэнцыя якой была накіравана на пабудову капіталізму. «Распаўсюджванне дробных прадпрыемстваў... пашырае таварную гаспадарку, падрыхтоўвае глебу капіталізму (тым самым стварае дробных гаспадароў і наёмных рабочых), а паглынанне дробных прадпрыемстваў мануфактурай і фабрыкай ёсць утылізацыя буйным капіталам гэтай падрыхтаванай глебай» [3, с. 344–345].

Важнае месца ў ленінскім вучэнні займала пытанне аб прагрэсіўнасці і гістарычнай перспектывнасці прамысловай рэвалюцыі, абумоўленай фарміраваннем індустрыяльнага пралетарыату як ядра працоўнага класа. Значную ўвагу У. І. Ленін адводзіў праблеме развіцця чыгуначнага транспарту, паказваючы, што фарміраванне чыгуначнага транспарту ў Расіі ўзмацніла працэс грамадскага падзелу працы, стымулявала прагрэс вытворчасці ва ўсіх вядучых сферах гаспадаркі, выклікаючы да жыцця новыя, базісныя галіны прамысловасці. У. І. Ленін бачыў галоўны сацыяльны вынік прамысловай рэвалюцыі ў Расіі ў канчатковым станаўленні прамысловага пралетарыату як самастойнага класа.

У 20–30-х гг. XX ст. увага даследчыкаў была сканцэнтравана на вывучэнні пытанняў станаўлення капіталістычных адносін у Расіі. Дадзены вектар развіцця савецкай гістарыяграфіі можна было растлумачыць неабходнасцю «асваення» ленінскай канцэпцыі генезісу капіталізму ў Расійскай імперыі.

У 1920-я гг. пануючым быў пункт гледжання М. М. Пакроўскага. У працах, выдадзеных пасля 1917 г., ён фармулюе асабістую версію зараджэння і развіцця капіталізму ў Расіі, абсалютызуючы ролю гандлёвага капіталу. Сацыяльна-эканамічныя карані палітычнага развіцця Расіі былі падменены ім роляй і значэннем гандлю. На змену рамеснай гаспадаркі, на думку гісторыка, прыйшоў гандлёвы капіталізм [4, с. 6–9].

Аб гандлёвым капіталізме як асаблівай прыступцы эканамічнага развіцця, асаблівым гаспадарчым ладзе да М. Н. Пакроўскага казалі «легальныя марксісты» П. Струве і М. Туган-Бараноўскі, а таксама А. Багданаў і інш. Пры гэтым усе яны па-свойму трактавалі марксісцкія палажэнні аб гандлёвым капіталі і яго гістарычным значэнні.

М. М. Пакроўскі апісваў працэс паступовага ахопу гандлем усё большай колькасці раёнаў, ператварэння купца ў сапраўднага гаспадара тавару. У такіх умовах рамеснік працаваў на скупшчыка, а не непасрэдна на спажывца, паколькі апошні ішоў за таварам да купца, а не проста да рамесніка [2].

Вялікае значэнне для вывучэння праблемы генезісу капіталізму мела дыскусія аб грамадска-палітычных фармацыях канца 20-х – пачатку 30-х гг. С. М. Дуброўскі ўпершыню раскрытыкаваў канцэпцыю «гандлёвага капіталізму», адзначаў, што гандлёвы капітал не ўтварае асобнага спосабу вытворчасці, асаблівай грамадска-эканамічнай фармацыі. Яго канцэпцыя грунтавалася на вылучэнні прыгонніцтва ў якасці новай фармацыі, асноўнымі прыкметамі якой былі прыгонная гаспадарка і паншчынная мануфактура.

Вынікам вывучэння агульных заканамернасцей капіталістычнага развіцця стала абагульненая характарыстыка капіталізму ў Расіі. Як правіла, тагачасныя даследаванні абавіраліся на вузкую дакументальную базу. Так, у канцэпцыі дачыннага паходжання манаполій і фінансавага капіталу М. М. Ванага, якая ўяўляла сабой спробу раскрыць своеасаблівасці іх узнікнення ў Расіі ў параўнанні з развітымі індустрыяльнымі краінамі. У той жа час Р. У. Цыперовіч пры вывучэнні працэсу манапалізацыі расійскай прамысловасці акцэнтаваў увагу на такіх аб'яднаннях, як сіндыкаты і трэсты. Даследчык сцвярджаў,

што расійскія манаполіі не дасягнулі ў сваім развіцці вышэйшых формаў.

У сваю чаргу канцэпцыя М. М. Ванага была цесна звязана з ацэнкай ролі індустрыяльнага капіталу, якому адводзілася вырашаючая роля ва ўсталяванні манапалістычнага капіталізму ў Расіі. У той жа час праблема фарміравання дзяржаўна-манапалістычных аб'яднанняў калі і закраналася гісторыкамі, то рабілася выснова аб слабасці іх развіцця [5, с. 23].

Некаторыя гісторыкі нават сцвярджалі аб адноснай дэіндустрыялізацыі краіны, якая адбылася да пачатку XIX ст. Так, М. А. Ражкоў паказваў, што ў пачатку XIX ст. у Расіі быў самы «адсталы» экспарт: у ім практычна не было прамысловай прадукцыі, толькі сыравіна, а ў імпарце пераважалі прамысловыя вырабы [6, с. 41].

Пытанні натуральнага ці штучнага ўзнікнення буйной прамысловасці і сацыяльнага характару рускай мануфактуры таксама адносіліся да ліку дыскусійных у разглядаемы перыяд.

Так, у 1921 г. даследчык І. М. Кулішэр пачаў новы віток працяглай дагэтуль дыскусіі. Ён раскрытыкаваў канцэпцыю П. М. Мілюкова аб штучным паходжанні буйной прамысловасці першай чвэрці XVIII ст. і не пагадзіўся са сцвярджаннем М. І. Туган-Бараноўскага аб прыгонным характары прамысловасці XVIII ст., адзначыўшы існаванне ў сярэдзіне гэтага стагоддзя не толькі прыгонных мануфактур, але і капіталістычных.

Высновы І. М. Кулішэра адкрылі новы этап палемікі аб характары рускай прамысловасці ў XVIII – пачатку XIX ст., дынаміцы развіцця капіталістычных адносін у Расіі [1].

Актыўныя спрэчкі разгарнуліся вакол тэорыі «прыгоннай мануфактуры», пункту гледжання, які сцвярджаў, што ў XVIII ст. уся (ці амаль уся) прамысловасць насіла прыгонны характар. М. М. Пакроўскі, К. А. Пажытнаў, Б. І. Сырамятніка, П. І. Ляшчанка, С. Р. Тамсінскі, М. П. Вяткін былі прыхільнікамі гэтай тэорыі. Яны сцвярджалі, што мануфактура ў Расіі ў XVIII ст. не была капіталістычнай па прычыне адсутнасці класа свабодных рабочых. Пры гэтым яны не адмаўлялі фактаў прымянення наёмнай рабочай сілы, але лічылі, што гэтыя адносіны найму ясна адрозніваліся ад аналагічных эпохі развіцця капіталізму.

Спробу абвяржэння тэорыі «прыгоннай мануфактуры» распачалі С. Г. Струмілін, С. І. Сонцаў, М. Ф. Злотнікаў і часткова М. С. Балабанаў. XVIII ст. разглядалася імі не як перыяд поўнага панавання прыгоннай

мануфактуры, а як час з'яўлення першых капіталістычных мануфактур. Тым самым вивучэнне генезісу капіталізму пераносілася з XIX на XVIII ст. У ходзе дыскусіі самую арыгінальную думку па праблеме выказаў С. І. Сонцаў: Пятроўскія мануфактуры ён лічыў капіталістычнымі па сутнасці, але прыгоннымі па форме [1].

Падчас унутрыпартыйнай барацьбы 1920-х гг. у савецкай дзяржаве існаваў пэўны плюралізм – у гэты час яшчэ можна было абмяркоўваць тэарэтычныя праблемы гістарычнай навукі з розных пунктаў гледжання. Паступова адбываецца ўсталяванне «манаполіі» марксісцка-ленінскай метадалогіі, у тым ліку і пры даследаванні пытанняў індустрыяльнага развіцця Расіі. У гэты час з'явілася шмат даследаванняў, у якіх прадкрэслівалася думка аб прагрэсіўнасці і гістарычнай перспектывнасці прамысловай рэвалюцыі, абумоўленай фарміраваннем індустрыяльнага пралетарыяту. Дыскусіі, якія ўзніклі ў разглядаемы перыяд, былі выкліканы спробай звязаць агульныя заканамернасці эканамічнага развіцця з асаблівасцямі капіталістычнай рэвалюцыі Расіі.

Літаратура

1. Волков, В. В. Спор о русской промышленности XVIII – первой половины XIX века: два проблемных вопроса отечественной историографии / В. В. Волков // Вестник Челябинского государственного университета. – 2007. – № 3. – С. 115–122.
2. Исторические взгляды М. Н. Покровского. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [https:// cornholio.narod.ru/history6/chapter5par4.htm](https://cornholio.narod.ru/history6/chapter5par4.htm). – Дата доступа: 03.10.2017.
3. Ленин, В. И. Полное собрание сочинений : в 50 т. / В. И. Ленин. – 5-е изд. – М. : Политиздат, 1979–1983. – Т. 2: 1895–1897. – 677 с.
4. Люты, А. М. Сацыяльна-эканамічнае развіццё Беларусі ў другой палове XVIII – першай палове XIX ст. / А. М. Люты. – Мінск : БДПУ, 2004. – 370 с.
5. Поткина, И. В. Индустриальное развитие дореволюционной России. Концепции, проблемы, дискуссии в американской и английской историографии / И. В. Поткина. – М. : Ин-т российской истории РАН, 1994. – 232 с.
6. Рожков, Н. А. Русская история в сравнительно-историческом освещении (основы социальной динамики) : в 12 т. / Н. А. Рожков. – Петроград–Москва : Изд-во «Книга», 1923. – Т. 7. Старый порядок (господство дворянства)– 273 с.